Preliminarii didactice la Sibiu în secolul XIX: reflecţii pe marginea unui manuscris de istorie ecleziastică

Dr. CORINA TEODOR
Universitatea „Petru Maior" Târgu-Mureş

Abstract

Teaching Preliminaries at Sibiu in the XIXth Century: Reflections Considering a Manuscript of Ecclesiastical History

The present study has proposed to sketch the genesis of a manuscript of the XIXth century, that has been used by the Transylvanian educational system; it has been kept fragmentary, because the first and the last pages are missing and there are 38 double-sided sheets. It has been written with Cyrillic script by one of the students of the Andreian Theological Institute, Aron Teodor from Simeria, and it was preserved until today in a family collection.

From the perspective of ecclesiastical history, this text becomes an important part of the teaching speech file of Sibiu. Written by one of the students of the Andreian Theological Institute, not by a teacher, it has an obvious significance, but also unavoidable limits: on one hand, it is a sample of how a teacher speech has been perceived by students, in this case a correct and legible spelling; on the other hand, it is a fragmentary manuscript, which lacks the start and end sheets, which made recourse to other sources necessary to elucidate the intellectual context in which it was written.

As Aron Teodor has graduated at Sibiu in the school year 1858-1859, it means that the genesis of this manuscript is in the second half of the first school year, so the year 1858. Considering the content, the manuscript contains the substance of church history course, taught at the time of Nicolae Popea. Comparing this with another manuscript of 1851-1852, we may conclude that, in fact, Nicolae Popea has used the notes of his late colleague, Grigore Pantazi. In the absence of a printed manual, we may notice the effective liaison between the educational responsibility assumed, between the schoolmaster speech and writing these lecture notes, that have been primarily used in the benefit of the students.

This type of historical document - a manual of ecclesiastical history preserved in a manuscript version - is part of an important category of sources, with an unavoidable role both for the ecclesiastical historiography and for the history of ideas -

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

as a text responsible for the formation of stereotypes and the internalization of some ideologies.

Keywords: *ecclesiastical history, Sibiu, manuscript, Aron Teodor, educational system.*

Ne propunem, prin textul de faţă, să schiţăm odiseea unui manuscris din secolul al XIX-lea, ale cărui file îngălbenite de trecerea timpului ascund cu siguranţă ambiţii şcolare şi provocări ale sistemului didactic cărora nu le mai putem descifra în totalitate urmele. Manuscrisul fragmentar, căruia îi lipsesc file de început şi de sfârşit, având în total 38 de file faţă-verso (format coală 25x20,5 cm), a fost redactat în grafie chirilică de unul dintre studenţii Institutului teologic Andreian, Aron Teodor din Simeria. Păstrat până astăzi într-o colecţie de familie,[1] alături de alte manuscrise, corespondenţă şi fotografii, a stârnit curiozităţi, interogaţii rămase până azi fără răspuns, dar şi admiraţia faţă de modul în care adevărate dinastii de preoţi ardeleni îşi conservau aceste frânturi ale „memoriei de familie." Cu admiraţie, respect, aproape cu pietate rememora prof. Pompiliu Teodor rădăcinile cunoscute ale propriei familii. Un străbunic, aşadar, acest Aron Teodor, de la care s-a păstrat şi actul numirii ca paroh în biserica Sf. Dimitrie - parohia Turdaş, protopopiatul Orăştie, ce poartă în original semnătura lui Andrei Şaguna, la 30 septembrie 1863.[2]

Manuscrisul evocat se recomandă, la o lectură rapidă, ca fiind un text didactic, util în pregătirea teologică a celui ce l-a redactat. Înainte de a încerca să reconstituim climatul căruia îi aparţine, ne putem interoga dacă reflecţiile pe marginea unui astfel de text mai pot avea azi semnificaţii distincte. Răspunsul este unul afirmativ, atâta vreme cât demersul nostru se înscrie în orizontul de anchetă al sistemului de învăţământ din trecut. Teoreticienii subiectului au concluzionat că o atare analiză conduce, pe de o parte, la constatarea conservatorismului - deoarece ies la suprafaţă arhaismul structurilor, supravieţuirea timp de mai multe decenii a aceloraşi practici didactice, aceleaşi trăsături ale culturii şcolare. Pe de altă

[1] În proprietatea prof. Pompiliu Teodor.
[2] Conform actului nr. 591 - 1863. Arhivă de familie.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

parte însă, o astfel de analiză nu este lipsită de complexitate, atâta vreme cât ilustrează şi relaţia dintre Şcoală - Biserică, Şcoală - Stat, mărturisind în mod special cum şcoala şi-a asumat şi funcţia de a menţine ordinea politică existentă.[3]

Într-o extrem de riguroasă analiză, istoriografia franceză contemporană atribuia manualului rolul *„martorilor privilegiaţi ai ambiţiilor, incertitudinilor şi dificultăţilor disciplinei istorice. El nu s-a situat niciodată în afara timpului într-o obiectivitate senină şi inexpugnabilă. El dezvăluie în felul său diversele componente ale contextului politic şi socio-cultural al epocii în care s-a născut*."[4] Valenţe cu totul speciale însă se pot ataşa manualelor de istorie, mai ales că *„indiferent de regimul politic existent, istoria predată în şcoală în secolul al XIX-lea nu a fost niciodată inocentă. Rari au fost pedagogii care au conceput acest învăţământ numai cu un scop educativ şi cultural. Cei mai mulţi dintre ei îi conferă şi o finalitate utilitară, vizând impregnarea respectului faţă de ordinea stabilită şi valorile morale care o susţineau, fie că această ordine a fost monarhică, imperială sau republicană, la fel ca şi dragostea faţă de patrie*."[5]

Analiza manualelor şcolare, a discursului lor didactic, a făcut progrese şi în istoriografia română în ultimele decenii, cum demonstrează bunăoară studiile Mirelei Luminiţa Murgescu. Totuşi, ne putem încă interoga nu doar care sunt avantajele, ci şi care sunt limitele unei astfel de cercetări? Pozitiv ar fi faptul că putem apela la o cercetare culturală, în sensul că atenţia noastră se îndreaptă spre valorile şi normele pe care şcoala îşi propunea să le prezinte tinerei generaţii. Dar, într-o atare analiză, istoricul poate doar într-o măsură limitată să descopere dacă aceste norme şi valori au fost şi interiorizate de elevi; interesează, în primul rând, ceea ce sistemul propune, adică conţinutul său ideologic, însă varianta

[3] Pierre Dandurand, ***Dynamique culturelle en milieu scolaire. Une étude diachronique de manuels de l'école élémentaire française***, în ***Revue française de sociologie***, vol. 13, nr. 2, 1972, p. 193.

[4] Apud Mirela Luminiţa Murgescu, ***Între „bunul creştin" şi „bravul român". Rolul şcolii primare în construirea identităţii naţionale româneşti (1831-1878)***, Iaşi, Editura A '92, 1999, p. 19.

[5] ***Ibidem***, p. 86-87.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

manuscrisă a unui manual, în redactarea unui student, poate oferi şi alte răspunsuri.

Scena căreia îi aparţine analiza noastră este cea a Transilvaniei postpaşoptiste, când atât istoriografia greco-catolică, cât şi cea ortodoxă îşi re-definesc discursurile, pornind de la moştenirea iluministă. Între „regizorii" acestui discurs se înscriu şi profesorii Institutului teologic sibian, care n-au avut însă impecabilitatea istoricilor profesionişti, după cum n-au putut evita stângăciile de recenţi iniţiaţi.[6]

Propunând analiza unui manual din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, nu avem intenţia de a face o analiză detaliată asupra manierei în care acest instrument didactic şi, în general sistemul de învăţământ, se implica în construirea identităţii naţionale. Voi încerca doar să schiţez câteva din realizările şi neîmplinirile istoricului profesor din Ardeal, pornind de la acest fragment manuscris, inedit, al unui manual şcolar.

Manuscrisul redactat de Aron Teodor este, într-un fel, un bun patrimonial, un obiect rânduit spre conservare într-o arhivă sau bibliotecă, dar şi un element important al felului în care poate fi desigilată o epocă didactică. Din perspectiva istoriei ecleziastice, textul de faţă devine o piesă importantă în dosarul discursului didactic de la Sibiu. Păstrat în grafia unuia dintre studenţii Institutului teologic Andreian, Aron Teodor din Simeria, nu în cea a profesorului, are o evidentă însemnătate, dar şi limite de neocolit: pe de parte, este o probă a felului în care discursul didactic era receptat de elevi, în cazul de faţă într-o grafie corectă, lizibilă, ordonată, pregătit parcă să înfrunte decenii în posteritate; pe de altă parte, este un manuscris fragmentar, căruia îi lipsesc file de început şi de sfârşit, tocmai aceste lipsuri pun un semn de întrebare în legătură cu numele „regizorului" didactic şi al registrului didactic în care se încadrează.

Pornind de la un detaliu biografic, formativ, că redactorul manuscrisului şi primul său proprietar, Aron Teodor a absolvit cursul teologic la Sibiu în anul şcolar 1858-1859, conform ***Monografiei***

[6] Corina Teodor, ***Coridoare ecleziastice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920***, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 177.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

Institutului seminarial teologic - pedagogic „Andreian” a lui Eusebie Roşca,[7] putem reface mai clar contextul intelectual în care a fost redactat.

În acea perioadă, cursul clerical la Sibiu era de doi ani, după ce instalarea ca ierarh a lui Şaguna a asociat şi preocupări speciale pentru reorganizarea învăţământului teologic în Ardeal: după ce, în anul 1846, cursul de 6 luni a fost ridicat la un an, primul sinod, organizat de Şaguna în 1850, a decis transformarea şcolii într-un institut teologic-pedagogic, iar în 1852, ridicarea cursului la 2 ani. Cele două secţii, teologică şi pedagogică, au funcţionat distinct până la reunirea din 1861.[8]

Apelând la reconstituirea traseului dascălilor şi a materiilor ce se predau la Sibiu, făcută de prof. Mircea Păcurariu, geneza acestui manuscris aparţine aşadar semestrului II al primului an şcolar, deci anului 1858, cititorul fiind în faţa unor file ce conţin substanţa cursului de ***Istorie bisericească***, prezent în programa şcolară conform ordinului lui Şaguna nr. 309, începând cu 1 octombrie 1852, când se configurase şi o nouă structurare a materiilor; în urma introducerii de noi materii, începând cu anul şcolar 1853-1854, istoria bisericească îşi păstra acelaşi loc (anul I, semestrul I - *Pedagogia*, *Gramatica română*, *Geografia, Aritmetica* şi *Dreapta Scrisoare*; semestrul II - *Istoria bisericească*, *Fizica populară*, *Metodica* şi *Economia*; anul II, semestrul I - *Dogmatica* şi *Morala*, semestrul II - *Pastorala*, *Drept canonic*, *Retorica* şi *Polemica*).[9]

Cum, pe filele păstrate, nu se menţionează cine este dascălul ale cărui lecţii au fost notate de studentul Aron Teodor, o investigare a corpului profesoral de la acea dată din Sibiu, precum şi o comparaţie cu un alt manuscris, ne pot oferi, credem, o soluţie şi un răspuns. În anul 1858, istoria bisericească era predată de Nicolae Popea, unul din tinerii ce a ales să slujească cu devotament propria biserică, beneficiar al unor studii de drept la Cluj (1843-1846) şi de teologie la Viena (1846-1848),[10] devenit apoi

---

[7] Eusebiu R. Roşca, ***Monografia Institutului seminarial teologic - pedagogic „Andreian”***, Sibiu, 1911, p. 145.

[8] Mircea Păcurariu, ***Două sute de ani de învăţământ teologic la Sibiu,*** Sibiu, s.l., 1987, p. 59-63.

[9] ***Ibidem***, p. 63.

[10] Idem, ***Dicţionarul teologilor români***, Bucureşti, Editura Univers enciclopedic, 1996, p. 341-342.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

cel mai apropiat colaborator al lui Şaguna. Cum tânărul jurist şi teolog tocmai preluase acest curs, după moartea în noiembrie 1854 a lui Grigore Pantazi, ce avusese un doctorat în filosofie la Pesta şi frecventase studii de teologie la Viena (1846-1848)[11] în acelaşi timp cu Popea, şi cum ***Istoria bisericească*** nu beneficia la acea dată de un manual tipărit, ne putem întreba care a fost moştenirea de idei pantaziană la care a putut face apel Popea. Un răspuns mai clar ne oferă, însă, o comparaţie cu un alt manuscris fragmentar de istorie bisericească, ce se păstrează în Biblioteca Mitropoliei din Sibiu; acesta are 72 de pagini şi poartă titlul ***Historia bisericească a dascălului Vasile Caţavei din satul Lisa***; redactorul manuscrisului, acest Vasile Caţavei, a urmat cursul teologic de un an la Sibiu în 1851-1852,[12] când istoria bisericească fusese predată de Grigore Pantazi.

Cu toate că ambele manuscrise sunt doar fragmentare, o comparaţie învederează numeroase asemănări: atât în ceea ce priveşte opţiunea partajării în capitole şi titlurile alese, cât şi în privinţa ideilor exprimate. În absenţa aceluiaşi interval cronologic pentru cele două manuscrise păstrate, cel redactat de Aron Teodor ilustrând istoria bisericii în primele veacuri, începând cu ***Faptele Apostolilor*** şi până în secolul VII, iar cel scris de Vasile Caţavei menţionând evenimentele dintre sinodul III ecumenic şi cruciadele secolului al XIII-lea, comparaţia este posibilă, aşadar, doar pentru acele capitole, care suprapun acelaşi orizont cronologic; bunăoară, cel intitulat ***Pentru desbinarea făcută între Biserica Răsăritului şi a Apusului*** (paragraf 57), la A. Teodor: „*După ce s-au dat voie episcopului Constantinopolei şi al Romei cei noauă, a se socoti ca cinste al 2-lea după episcopul Romei cei vechi, se urma totdeauna sfâzi între aceşti episcopi. Iar în vremea împăratului Zinon, când la episcop, Akakie, iar la Roma, Simionikie, pe la sfârşitul sutei a 5-ea, de ani s-au făcut simţitoare la toţi aceia desbinare, a căreia început au fost în următoarea privinţă. Preotul Ioan cel ce să poreclea Şalaia s-au dus la Constantinopol să mijlocească că dacă să va întâmpla Ep.*

[11] Eusebiu Roşca, ***op. cit.***, p. 30 şi p. 92, Mircea Păcurariu, ***Două sute de ani...***, p. 273.

[12] Eusebiu Roşca, ***op. cit.***, p. 140.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

Alexandriei, locoitorii acestui oraş să ceară episcop pe oricare vor voi; şi au făcut şi jurământ înanintea împăratului Zinon...."[13]

Un text aproape identic la Vasile Caţavei (cap. 27) - ***Pentru dezbinarea făcută între Beserica Răsăritului şi a Apusului:*** *„După ce s-au dat voie, episcopului Constantinopolui şi al Romei cei noao, a se socoti ca cinste al 2-lea după Episcopul Romei cei vechi, se urma totdeauna sfezi între* ***cei*** *2 Episcopi; iar în vremea împăratului Zinon, când la Constantinopol era episcop Akakie şi la Roma Sămionikie, pe la sfârşitul sutei a 5-a de ani, s-au făcut simţitoare la toţi acea desbinare, a cărui început au fost următoarea privinţă; preotul Ioan, cel ce să poreclea Şalaia s-au dus la Constantinopol să mijlocească că dacă se va întâmpla* ***să moară Episcopul*** *Alexandriei, locuitorii acestui oraş să ceară Episcop pe ori care vor voi; şi au făcut şi jurământ înaintea împăratului Zinon....*"[14] Identitatea frazelor şi cele două cuvinte în plus în textul mai vechi, scris de Vasile Caţavei, arată clar modul în care Nicolae Popea, căruia Şaguna i-a încredinţat cursul de ***Istoria bisericească***, a preluat şi notiţele de curs ale predecesorului său, Grigore Pantazi.

Concluzionând, manuscrisul redactat de Aron Teodor ilustrează esenţa istoriei bisericeşti predate la Sibiu în anul 1858 de către Nicolae Popea, cel care a folosit, se pare, notiţele de curs ale regretatului său coleg, Grigore Pantazi. În absenţa unui manual tipărit, rezultă legătura efectivă între responsabilitatea educativă asumată, între discursul dascălului şi redactarea acestor note de curs, rămase, în primul rând în folosul elevilor proprii.

Acest tip de document istoric - un manual de istorie ecleziastică, păstrat în variantă manuscrisă - face parte din acele categorii de izvoare, responsabile de formarea unor stereotipuri şi de interiorizarea unei ideologii; împărţit în mai multe părţi - corespunzător programei şcolare - 67 paragrafe păstrate, schiţează traseul istoriei ecleziastice a primelor şapte veacuri, stăruind îndeosebi asupra difuzării creştinismului, asupra persecuţiilor la adresa acestuia, asupra sinoadelor ecumenice şi ereziilor. Introducerea unui paragraf despre „*întoarcerea englezilor la credinţa lui*

[13] A. Teodor, (***Istoria bisericească***), ms., fila 33 f-v.

[14] (Vasile Caţavei), ***Historia bisericească a dascălului Vasile Caţavei din satul Lisa***, cap. 27, f.p.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)

Hristos" (f. 35) şi a două paragrafe despre învăţătura lui Mohamed (62 şi 63) dovedeşte, dacă mai era nevoie, că substanţa acestui curs este tributară unor manuale străine, familiare profesorilor sibieni Popea şi Pantazi din timpul şcolarităţii lor vieneze.

Prin intermediul acestui manuscris, asistăm nu doar la o filiaţie de idei, ci şi la aventura unor destine umane, la posibilitatea cunoaşterii dascălului „*par lui même*." Prin ideile pe care le exprimă, ca şi prin succesiunea acestora, manuscrisul sintetizează o epocă, devenind un tablou al perspectivei didactice asupra istoriei ecleziastice a primelor veacuri.

Anul 1860 va pune însă capăt acestor preliminarii didactice: de acum înainte, studenţii Institutului Andreian şi dascălii de istoria bisericii vor avea la îndemână un text tipărit - ***Istoria bisericii ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei până în zilele noastre***, a lui Andrei Şaguna. Mai mult decât un simplu manual, această ***Istorie*** învederează ambiţiosul plan al ierarhului de a uni într-o sinteză problematica universală şi cea transilvăneană, pe baza unei documentaţii ample, începută probabil în anii de studii de la Pesta şi Vârşeţ şi în cei de profesorat şi noviciat petrecuţi la Karlowitz, şi se transformă într-o primă sinteză postiluministă asupra subiectului.

BDD-A19421 © 2009 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:55:59 UTC)